

Лекция 12

Собствени стойности и собствени вектори на линеен оператор

12.1 Изоморфизми на линейно пространство

Нека $V = \mathbb{R}^n$ е фиксирано линейно пространство и нека $\varphi : V \rightarrow V$ е линеен оператор.

Определение 12.1. Казваме, че линейният оператор $\varphi : V \rightarrow V$ е *изоморфизъм*, когато φ е биективно изображение. Това означава, че φ изпълнява следните условия:

- а) φ е инективно изображение: ако $\mathbf{x}_1 \neq \mathbf{x}_2$, то $\varphi(\mathbf{x}_1) \neq \varphi(\mathbf{x}_2)$;
- б) φ е сюрективно изображение: за всеки вектор \mathbf{v} от V съществува вектор \mathbf{x} от V , такъв че $\mathbf{v} = \varphi(\mathbf{x})$.

Забележка. Условия а) и б) са еквивалентни според Следствие 11.7.

Нека $\varphi : V \rightarrow V$ е изоморфизъм. Тогава от условия а) и б) следва, че за всеки вектор \mathbf{v} от V съществува *единствен* вектор \mathbf{x} от V , такъв че $\mathbf{v} = \varphi(\mathbf{x})$. Да определим изображение $\varphi^{-1} : V \rightarrow V$ по следния начин:

$$\varphi^{-1}(\mathbf{v}) = \mathbf{x}, \text{ където } \mathbf{x} \text{ е единственият вектор от } V, \text{ такъв че } \mathbf{v} = \varphi(\mathbf{x}).$$

От определението на изображението φ^{-1} следва, че

$$(12.1) \quad \varphi(\varphi^{-1}(\mathbf{v})) = \varphi(\mathbf{x}) = \mathbf{v}, \quad \varphi^{-1}(\varphi(\mathbf{x})) = \varphi^{-1}(\mathbf{v}) = \mathbf{x}$$

за всички вектори \mathbf{v}, \mathbf{x} от V .

Лема 12.1. Ако линейният оператор $\varphi : V \rightarrow V$ е изоморфизъм, то изображението $\varphi^{-1} : V \rightarrow V$ е линеен оператор. Нещо повече, φ^{-1} също е изоморфизъм.

Доказателство. Трябва да покажем, че φ^{-1} е линеен оператор, който е изоморфизъм.

Нека \mathbf{v}, \mathbf{u} са вектори от V и нека \mathbf{x}, \mathbf{y} са единствените вектори от V , такива че $\mathbf{v} = \varphi(\mathbf{x}), \mathbf{u} = \varphi(\mathbf{y})$. Тогава $\varphi^{-1}(\mathbf{v}) = \mathbf{x}, \varphi^{-1}(\mathbf{u}) = \mathbf{y}$. Тъй като $\mathbf{v} + \mathbf{u} = \varphi(\mathbf{x}) + \varphi(\mathbf{y}) = \varphi(\mathbf{x} + \mathbf{y})$, то $\varphi^{-1}(\mathbf{v} + \mathbf{u}) = \mathbf{x} + \mathbf{y}$. Следователно

$$\varphi^{-1}(\mathbf{v} + \mathbf{u}) = \mathbf{x} + \mathbf{y} = \varphi^{-1}(\mathbf{v}) + \varphi^{-1}(\mathbf{u})$$

за всички вектори \mathbf{v}, \mathbf{u} от V .

Нека \mathbf{v} е вектор от V и нека \mathbf{x} е единственият вектор от V , такъв че $\mathbf{v} = \varphi(\mathbf{x})$. Тъй като за всяко реално число λ е в сила $\lambda\mathbf{v} = \lambda\varphi(\mathbf{x}) = \varphi(\lambda\mathbf{x})$, то $\varphi^{-1}(\lambda\mathbf{v}) = \lambda\mathbf{x}$. Следователно

$$\varphi^{-1}(\lambda\mathbf{v}) = \lambda\mathbf{x} = \lambda\varphi^{-1}(\mathbf{v})$$

за всяко реално число λ и всеки вектор \mathbf{v} от V .

Нека $\mathbf{v} \neq \mathbf{u}$ са вектори от V . Тъй като $\varphi(\varphi^{-1}(\mathbf{v})) = \mathbf{v} \neq \mathbf{u} = \varphi(\varphi^{-1}(\mathbf{u}))$, то $\varphi^{-1}(\mathbf{v}) \neq \varphi^{-1}(\mathbf{u})$. Следователно линейният оператор φ^{-1} е инективен, откъдето следва, че φ^{-1} е изоморфизъм.

Забележка. Нека $\text{id} : V \rightarrow V$ е тъждественото изображение на линейното пространство V , зададено с

$$\text{id}(\mathbf{x}) = \mathbf{x}, \quad \mathbf{x} \in V.$$

Изображението id е линеен оператор с матрица E_n във всеки базис на V . Обратно, ако $\varphi : V \rightarrow V$ е линеен оператор с матрица E_n в някой базис на V , то $\varphi = \text{id}$.

От равенства (12.1) и от определението на композиция на линейни оператори следва, че

$$\varphi\varphi^{-1} = \text{id}, \quad \varphi^{-1}\varphi = \text{id}.$$

Твърдение 12.2. Нека $\varphi : V \rightarrow V$ е линеен оператор и нека $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$ е базис на V . Тогава φ е изоморфизъм, точно когато матрицата A на φ в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$ е обратима. Ако φ е изоморфизъм, то линейният оператор φ^{-1} има матрица A^{-1} в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$.

Доказателство. Нека φ е изоморфизъм и нека A (съотв. B) е матрицата на φ (съотв. φ^{-1}) в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$. Тогава AB е матрицата на композицията $\varphi\varphi^{-1}$ в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$. Тъй като $\varphi\varphi^{-1} = \text{id}$, то $AB = E_n$. Аналогично, от $\varphi^{-1}\varphi = \text{id}$ получаваме $BA = E_n$. Сега от равенствата $AB = BA = E_n$ следва, че A е обратима матрица и $B = A^{-1}$.

Обратно, нека матрицата A на оператора φ в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$ е обратима. Нека $\psi : V \rightarrow V$ е линейният оператор, който има матрица A^{-1} в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$. Тогава от равенствата $AA^{-1} = A^{-1}A = E_n$ следва, че

$$\varphi\psi = \psi\varphi = \text{id}.$$

В частност $\psi(\varphi(\mathbf{x})) = \mathbf{x}$, за всеки вектор \mathbf{x} от V . Ако сега $\mathbf{x} \neq \mathbf{y}$, то от $\psi(\varphi(\mathbf{x})) = \mathbf{x} \neq \mathbf{y} = \psi(\varphi(\mathbf{y}))$ получаваме, че $\varphi(\mathbf{x}) \neq \varphi(\mathbf{y})$. Следователно φ е инективно изображение, откъдето следва, че φ е изоморфизъм.

12.2 Детерминанта на линеен оператор

Нека e_1, e_2, \dots, e_n и e'_1, e'_2, \dots, e'_n са два базиса на V и нека T е матрицата на преход от базиса e_1, e_2, \dots, e_n към базиса e'_1, e'_2, \dots, e'_n . Нека A (съотв. A') е матрицата на φ в базиса e_1, e_2, \dots, e_n (съотв. e'_1, e'_2, \dots, e'_n). Тогава $A' = T^{-1}AT$, според Твърдение 11.5. Следователно

$$\begin{aligned} \det(A') &= \det(T^{-1}AT) = \det(T^{-1}) \det(A) \det(T) = \\ &= \frac{1}{\det(T)} \det(A) \det(T) = \det(A). \end{aligned}$$

Ние виждаме, че детерминантата на матрицата на φ в базиса e_1, e_2, \dots, e_n съвпада с детерминантата на матрицата на φ в базиса e'_1, e'_2, \dots, e'_n . Това ни позволява да дадем следното определение:

Определение 12.2 (Детерминанта на линеен оператор). Детерминантата на матрицата на линейния оператор $\varphi : V \rightarrow V$ в някой/всеки базис на V се нарича *детерминанта на линейния оператор* φ и се означава с $\det(\varphi)$.

Твърдение 12.3. *Линейният оператор $\varphi : V \rightarrow V$ е изоморфизъм, точно когато $\det(\varphi) \neq 0$.*

Доказателство. Нека e_1, e_2, \dots, e_n е базис на V . Според Твърдение 12.2 φ е изоморфизъм, точно когато матрицата A на φ в базиса e_1, e_2, \dots, e_n е обратима. Тъй като според Твърдение 10.5 матрицата A е обратима, точно когато $\det(A) \neq 0$, доказателството на твърдението е завършено.

Следствие 12.4. *Нека $\varphi : V \rightarrow V$ е линеен оператор. Тогава следните условия са еквивалентни:*

- а) $\text{Ker } \varphi \neq \{0\}$;
- б) $\text{Im } \varphi \subsetneq V$;
- в) $\det(\varphi) = 0$.

Доказателство. Достатъчно е да забележим, че всяко от тези три условия се изпълнява тогава и само тогава, когато φ не е изоморфизъм.

12.3 Собствени вектори и собствени стойности на линеен оператор

Нека $\varphi : V \rightarrow V$ е линеен оператор.

Определение 12.3 (Собствен вектор на линеен оператор). Казваме, че векторът x от V е *собствен вектор на линейния оператор* φ , когато x изпълнява следните две условия:

- а) $x \neq 0$;
- б) $\varphi(x) = \lambda x$ за някое число λ .

Числото λ се нарича *собствена стойност* на собствения вектор x .

Забележка. Ако \mathbf{x} е собствен вектор на линейния оператор φ , то \mathbf{x} има само една собствена стойност. Наистина, от $\varphi(\mathbf{x}) = \lambda\mathbf{x} = \lambda'\mathbf{x}$ следва, че $(\lambda - \lambda')\mathbf{x} = \mathbf{0}$, откъдето $\lambda - \lambda' = 0$, защото $\mathbf{x} \neq \mathbf{0}$.

Определение 12.4 (Собствена стойност на линеен оператор). Казваме, че числото λ е *собствена стойност на линейния оператор φ* , когато съществува собствен вектор \mathbf{x} на φ със собствена стойност λ .

Теорема 12.1. Числото λ е собствена стойност на линейния оператор φ , точно когато $\det(\varphi - \lambda \text{id}) = 0$.

Доказателство. Ясно е, че равенството $\varphi(\mathbf{x}) = \lambda\mathbf{x}$ е в сила тогава и само тогава, когато $(\varphi - \lambda \text{id})(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$. Следователно числото λ е собствена стойност на φ , точно когато съществува вектор $\mathbf{x} \neq \mathbf{0}$, такъв че $(\varphi - \lambda \text{id})(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$, т.е. точно когато $\text{Ker}(\varphi - \lambda \text{id}) \neq \{\mathbf{0}\}$. Според Следствие 12.4, $\text{Ker}(\varphi - \lambda \text{id}) \neq \{\mathbf{0}\}$ тогава и само тогава, когато $\det(\varphi - \lambda \text{id}) = 0$, което трябваше да се докаже.

Твърдение 12.5. Функцията $\chi_\varphi(\lambda) = \det(\varphi - \lambda \text{id})$ е полином на λ от степен n , където $n = \dim V$.

Доказателство. Нека $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$ е базис на V и нека $A = (a_{ij})$ е матрицата на φ в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$. Тъй като линейният оператор λid има матрица

$$\lambda E_n = \begin{pmatrix} \lambda & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \lambda & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & \lambda \end{pmatrix}$$

в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$, линейният оператор $\varphi - \lambda \text{id}$ има матрица

$$A - \lambda E_n = \begin{pmatrix} a_{11} - \lambda & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} - \lambda & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} - \lambda \end{pmatrix}$$

в базиса $\mathbf{e}_1, \mathbf{e}_2, \dots, \mathbf{e}_n$. Следователно функцията

$$\chi_\varphi(\lambda) = \det(\varphi - \lambda \text{id}) = \begin{vmatrix} a_{11} - \lambda & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} - \lambda & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} - \lambda \end{vmatrix}$$

е полином на λ . Степента на полинома $\chi_\varphi(\lambda)$ е равна на n , защото събираемостта от най-висока степен на λ в развитието на детерминантата е произведението на диагоналните елементи $(a_{11} - \lambda)(a_{22} - \lambda) \dots (a_{nn} - \lambda)$.

Определение 12.5 (Характеристичен полином на линеен оператор). Полиномът $\chi_\varphi(\lambda) = \det(\varphi - \lambda \text{id})$ се нарича *характеристичен полином на линейния оператор φ* .

Следствие 12.6. Собствените стойности на оператора φ са корените на характеристичния полином $\chi_\varphi(\lambda)$.

Доказателство. Това следва непосредствено от определението на характеристичния полином $\chi_\varphi(\lambda)$ и Теорема 12.1.

12.4 Диагонализируеми линейни оператори

Определение 12.6 (Диагонална матрица). Матрицата $A = (a_{ij}) \in M_n(\mathbb{R}^n)$ се нарича *диагонална*, когато $a_{ij} = 0$ за $i \neq j$.

Всяка диагонална матрица A изглежда по следния начин:

$$A = \begin{pmatrix} \lambda_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \lambda_2 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & \lambda_n \end{pmatrix}.$$

Определение 12.7 (Диагонализируем оператор). Казваме, че линейният оператор $\varphi : V \rightarrow V$ е *диагонализируем*, когато съществува базис на V , в който матрицата на φ е диагонална.

Лема 12.7. *Линейният оператор $\varphi : V \rightarrow V$ е диагонализируем, тогава и само тогава, когато съществува базис на V , който се състои от собствени вектори на φ .*

Доказателство. Нека матрицата A на φ в базиса e_1, e_2, \dots, e_n е диагонална:

$$A = \begin{pmatrix} \lambda_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \lambda_2 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & \lambda_n \end{pmatrix}.$$

Тъй като стълбовете на A са координатите на векторите $\varphi(e_1), \varphi(e_2), \dots, \varphi(e_n)$ в базиса e_1, e_2, \dots, e_n , то

$$\begin{aligned} \varphi(e_1) &= \lambda_1 e_1 + 0 e_2 + \dots + 0 e_n = \lambda_1 e_1 \\ \varphi(e_2) &= 0 e_1 + \lambda_2 e_2 + \dots + 0 e_n = \lambda_2 e_2 \\ &\dots \\ \varphi(e_n) &= 0 e_1 + 0 e_2 + \dots + \lambda_n e_n = \lambda_n e_n \end{aligned}$$

Следователно e_1, e_2, \dots, e_n са собствени вектори на φ със собствени стойности $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n$ съответно.

Обратно, ако базисът e_1, e_2, \dots, e_n се състои от собствени вектори на φ , то

$$\begin{aligned} \varphi(e_1) &= \lambda_1 e_1 = \lambda_1 e_1 + 0 e_2 + \dots + 0 e_n \\ \varphi(e_2) &= \lambda_2 e_2 = 0 e_1 + \lambda_2 e_2 + \dots + 0 e_n \\ &\dots \\ \varphi(e_n) &= \lambda_n e_n = 0 e_1 + 0 e_2 + \dots + \lambda_n e_n \end{aligned}$$

След като запишем координатите на векторите $\varphi(e_1), \varphi(e_2), \dots, \varphi(e_n)$ в базиса e_1, e_2, \dots, e_n като стълбове, виждаме че матрицата на оператора φ в базиса e_1, e_2, \dots, e_n е

$$\begin{pmatrix} \lambda_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \lambda_2 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & \lambda_n \end{pmatrix},$$

т.е. матрицата на φ в базиса e_1, e_2, \dots, e_n е диагонална.

Забележка. Съществуват линейни оператори, които не са диагонализуеми. Например, линейният оператор $\varphi : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$, зададен с

$$\varphi(x_1, x_2) = (0, x_1), \quad (x_1, x_2) \in \mathbb{R}^2,$$

не е диагонализуем, т.е. не съществува базис на \mathbb{R}^2 , който се състои от собствени вектори на φ .

Нека векторът $\mathbf{x} \in V$ е такъв, че $\varphi(\mathbf{x}) = \lambda\mathbf{x}$ за някое число λ . Тогава за всяко число μ е в сила $(\varphi - \mu \text{id})(\mathbf{x}) = \varphi(\mathbf{x}) - \mu\mathbf{x} = \lambda\mathbf{x} - \mu\mathbf{x} = (\lambda - \mu)\mathbf{x}$. Следователно за всички числа $\mu_1, \mu_2, \dots, \mu_s$ е в сила

$$(12.2) \quad (\varphi - \mu_1 \text{id})(\varphi - \mu_2 \text{id}) \dots (\varphi - \mu_k \text{id})(\mathbf{x}) = (\lambda - \mu_1)(\lambda - \mu_2) \dots (\lambda - \mu_s)\mathbf{x}.$$

Лема 12.8. Нека $\mathbf{x}_1, \mathbf{x}_2, \dots, \mathbf{x}_k$ са собствени вектори на φ със собствени стойности $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_k$. Ако $\lambda_i \neq \lambda_j$ за $i \neq j$, векторите $\mathbf{x}_1, \mathbf{x}_2, \dots, \mathbf{x}_k$ са линейно независими.

Доказателство. Нека $\varphi_i : V \rightarrow V$ е линейният оператор, зададен с

$$\varphi_i = \frac{(\varphi - \lambda_1) \dots (\widehat{\varphi - \lambda_i}) \dots (\varphi - \lambda_k)}{(\lambda_i - \lambda_1) \dots (\widehat{\lambda_i - \lambda_i}) \dots (\lambda_i - \lambda_k)}, \quad i = 1, \dots, k.$$

Тогава от (12.2) следва (проверете това!), че

$$(12.3) \quad \varphi_i(\mathbf{x}_j) = \begin{cases} \mathbf{x}_i, & \text{когато } i = j. \\ \mathbf{0}, & \text{когато } i \neq j. \end{cases}$$

Нека сега $\alpha_1, \dots, \alpha_i, \dots, \alpha_k$ са реални числа, такива че

$$\alpha_1 \mathbf{x}_1 + \dots + \alpha_i \mathbf{x}_i + \dots + \alpha_k \mathbf{x}_k = \mathbf{0}.$$

Тогава за всяко $i = 1, \dots, k$ е в сила

$$\varphi_i(\alpha_1 \mathbf{x}_1 + \dots + \alpha_i \mathbf{x}_i + \dots + \alpha_k \mathbf{x}_k) = \varphi_i(\mathbf{0}) = \mathbf{0},$$

откъдето следва, че

$$\underbrace{\alpha_1 \varphi_i(\mathbf{x}_1)}_{\mathbf{0}} + \dots + \underbrace{\alpha_i \varphi_i(\mathbf{x}_i)}_{\mathbf{x}_i} + \dots + \underbrace{\alpha_k \varphi_i(\mathbf{x}_k)}_{\mathbf{0}} = \mathbf{0}, \quad i = 1, \dots, k.$$

Прилагайки (12.3), получаваме $\alpha_i \mathbf{x}_i = \mathbf{0}$, $i = 1, \dots, k$, откъдето $\alpha_i = 0$, $i = 1, \dots, k$. Доказателството на лемата е завършено.

Твърдение 12.9. Нека линейният оператор $\varphi : V \rightarrow V$ има n различни собствени стойности $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n$, където $n = \dim V$. Тогава φ е диагонализуем.

Доказателство. Нека $\mathbf{x}_1, \mathbf{x}_2, \dots, \mathbf{x}_n$ са собствени вектори на φ със собствени стойности съответно $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n$. Тогава векторите $\mathbf{x}_1, \mathbf{x}_2, \dots, \mathbf{x}_n$ са линейно независими според Лема 12.8. Следователно $\mathbf{x}_1, \mathbf{x}_2, \dots, \mathbf{x}_n$ е базис на V , който се състои от собствени вектори на φ , т.е. φ е диагонализуем линеен оператор.

Забележка. Съществуват линейни оператори, които са диагонализуеми, но не изпълняват условието на Твърдение 12.9. Когато $\dim V > 1$, тъждествено изобразението $\text{id} : V \rightarrow V$ е пример на такъв линеен оператор,